

**Oponentský posudek disertační práce Mgr. Kateřiny Volekové Česká lexikografie 15. století, Praha 2013, Filozofická fakulta UK, 271 s. + přílohy**

Práce **Česká lexikografie 15. století**, kterou předkládá Mgr. Kateřina Voleková, zkušená pracovnice Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v.v.i., jako podklad k získání vědecké hodnosti Ph.D., je významným příspěvkem k dějinám české lexikografie. Jejím cílem je „zmapovat vývoj lexikografie v českých zemích v 15. století, a tím poukázat, z čeho vychází a na čem staví humanistická lexikografie“ (s. 10). Svůj výzkum opírá o důkladný a systematický sběr středověkých lexikografických pramenů a jejich analýzu, což jí umožňuje představit českou lexikografii 15. století jako výsledek jejího předchozího vývoje včetně vlivů lexikografie latinské a německé.

Disertace je dobře koncepčně promyšlena. Důkladný a instruktivní **Úvod** obsahuje vše potřebné pro uvedení do zkoumané problematiky: metodologii, zdroje, literaturu k tématu, otázky terminologické, ediční a historii bádání o české lexikografii. Již tato kapitola je přínosná, neboť autorka přispívá jednak k precizaci terminologie (herbář × rostlinář – s. 15), jednak k dějinám české středověké lexikografie.

V druhé kapitole K. Voleková sleduje **Vývoj latinské a německé lexikografie do konce 15. století** (od glos až ke slovníkům) a poukazuje na jejich vliv na lexikografii českou.

Těžiště vlastní práce však spočívá v třetí kapitole nazvané **Česká lexikografie od svých počátků do konce 15. století** (s. 25–223), která se velmi podrobně zabývá českými lexikografickými památkami. Klade si za cíl „popsat a zhodnotit veškerou lexikografickou produkci s českými lexémy vzniklou v 15. století, a to v co největší možné míře na základě vlastního ohledání a rozboru“ (s. 10). Je třeba konstatovat, že doktorandka nelehký úkol splnila, ba dokonce překročila, protože začíná od nejstarších glos a končí slovníky na začátku 16. století. V první řadě velice oceňuji relativní úplnost materiálové základny, její rozsah je vskutku impozantní; autorka shromáždila asi 350 lexikografických památek, tj. kompletní seznam českých lexikografických pramenů, z nichž většinu zná z autopsie. Právě tyto znalosti a zkušenosti jí umožnily náročný úkol úspěšně splnit. Bohatý lexikografický materiál hierarchicky uspořádala, popsala a tak zpřístupnila dalším badatelům. Už toto zpřístupnění je velkým přínosem práce, neboť ve všech případech jde o rukopisy (s. 26) a v nich se dnes spolehlivě orientuje jen málokterý badatel. Není tedy pochyb, že předkládané dílo poslouží

nejen jako spolehlivé materiálové východisko, ale i jako cenný zdroj inspirace pro další bádání. Mnohé směry dalšího výzkumu jsou již v práci naznačeny, např. zjišťování přínosu lexikografických děl k rozvoji slovní zásoby. Dalším kladem práce je bohatá a různorodá literatura, o niž se autorka opírá (sekundární literatura, katalogy rukopisů, edice, prameny a internetové zdroje).

Výklady jsou přesvědčivé, jasně a srozumitelně formulované. Mám k nim jen několik drobných připomínek: 1. Formulace „ve Slezsku a na území dnešního Polska“ (s. 38) není přesná, protože Slezsko je také v Polsku. 2. Asibilace  $t' > c$  je hodnocena nejednotně; jednou je považována za jev staročeský („Objevuje se zde... ve staročeských textech poměrně běžná asibilace  $t' > c$  v infinitivní koncovce...“ s. 134), většinou však za jev nářeční (s. 70, 136, 167). K čemu se tedy autorka přiklání? 3. Podobný případ představuje protetické  $h$  (s. 70).

Čtvrtá kapitola **Možnosti analýzy jazyka české středověké lexikografie** ukazuje na vybraných příkladech význam lexikografických památek pro hlubší poznání češtiny a její grafiky (v oddílech Pravopis, Fonetika a fonologie, Morfologie a morfonologie, Slovtvorba, Slovní zásoba, Syntax). Při demonstraci výpovědní hodnoty lexikografického materiálu se opírá nejen o své vlastní výzkumy, ale i o výsledky výzkumu jiných badatelů, především I. Němce, E. Michálka a dalších. Vzhledem k tomu, že jde o kapitolu ilustrativní, nelze proti tomu nic namítat. V oddílu Pravopis autorka správně zdůrazňuje střídání pravopisných kódů a jeho vliv na soudobou českou grafiku (zvýšené užívání geminát, méně obvyklé spřežky apod.). Podobně je tomu při zaznamenávání českých antroponym a toponym v německých a latinských textech. Také jejich zápisy obsahují méně obvyklé spřežky, především přejaté z němčiny. V oddíle Fonetika a fonologie doktorandka ukazuje, jak mohou slovníkové texty přispět k výzkumu hláskových změn, jejich průběhu a rozšíření. Opět se nám vrací asibilace, o níž se tvrdí, že je ve slovnících stejně jako v jiných staročeských památkách poměrně rozšířená (s. 226). Nerozumím formulaci „neasimilovaná podoba předpony *ot-*“ (s. 226), neboť *od-* se většinou vykládá jako podoba, která vznikla pod vlivem *nad a před*. V oddíle Slovtvorba se autorka správně opírá o teorii parasystému, ale řešení této složité problematiky by si vyžádalo nejméně monografii. Největší část této kapitoly je věnována slovní zásobě. Autorka těží jak z výzkumu svých kolegů, tak z vlastních zkušeností a publikací. Je zde názorně ukázáno, jak důležitý pramen pro zkoumání staročeské slovní zásoby představují slovníky (také proto, že zachycují i běžnou slovní zásobu, která se jinde, např. v odborných textech, neprojevila, protože k tomu nebyly podmínky).

Výklady jsou většinou přesvědčivé, připomínek není mnoho. V souvislosti s příbuzenskou terminologií postrádám monografii V. Šaura Etymologie slovanských příbuzenských termínů (1975). Vzhledem k tvrzení, že “po celé stě. období je charakteristická spjatost botanických slovníčků s mluveným jazykem“ (s. 242), mne poněkud překvapuje, že se autorka vůbec nepodívala do nářečních publikací (především Český jazykový atlas, dále např. Hladká: Přenesená pojmenování rostlin v českých dialektech, 2004; Vojtová: Slovník středomoravského nářečí horského typu, 2009 atd.). Dialektismům je věnován zvláštní oddíl, ale dialektologická literatura v něm opět schází (až na Bartošův Dialektický slovník moravský, 1906, který cituje podle Machka). V souvislosti s nářečím mám ještě jednu drobnou připomínku. Bylo by třeba osvětlit, co považoval Flajšhans za „slovenská nářečí“.

Moje připomínky však v žádném případě nechtějí snižovat hodnotu předkládané disertace. Chápu, že šlo v této kapitole pouze o ilustraci, ne o výsledky hlubšího výzkumu, který by se musel opírat i o materiál nářeční.

**Závěr** přehledně shrnuje zkoumanou problematiku. Práci uzavírají rozsáhlý seznam použité literatury a pramenů a přehledné přílohy (Seznam českých lexikografických pramenů, Obrazová příloha).

Disertace má dobrou úroveň i po stránce formální, ale místy nacházíme překlepy nebo jiné drobné nedostatky. 1. Nejnápadnější jsou tyto chyby na samém počátku díla, v poděkování (např. M. Homolové místo Homolkové), a dále např. na s. 26, 33, 38, 91, 115, 128, 130, 133, 150, 174, 199 atd.; 2. na s. 141 patrně chybná formulace „v druhé polovině 14. stol. na počátku 14. stol.“; 3. na s. 143 je slovo stežěje nekurzívní; 4. na s. 160 schází poznámky 690–694; 5. bibliografický údaj v textu a v Seznamu literatury si navzájem neodpovídají (Jílek 1950, nebo 1951, a to na s. 100, 101 a 259); 6. Spáčilová, 2004 (s. 207), není uvedena v Seznamu literatury.

Není pochyb, že disertační práce Kateřiny Volekové přináší řadu nových, závažných poznatků, které se jistě stanou podkladem a inspirací pro další badatele. Autorka prokázala velké zaujetí pro věc, bohaté znalosti a zkušenosti, vynikající orientaci v lexikografických rukopisných památkách, výbornou znalost odborné literatury a schopnost samostatné vědecké práce. Hlavním přínosem předkládaného díla je zevrubný popis vývoje české středověké lexikografie, založený na spolehlivém, reprezentativním (téměř úplném) materiálu. Jde

o první podrobnou studii o dějinách české lexikografie od jejích počátků do konce 15. století. Tím práce dokonale vyhovuje požadavkům kladeným na disertace a po úspěšné obhajobě ji lze bez výhrad uznat jako podklad pro získání vědecké hodnosti Ph.D.



Brno 28. 12. 2013

Prof. PhDr. Jana Pleskalová, CSc.

Ústav českého jazyka FF MU